

Gamze Yücesan-Özdemir
Ali Murat Özdemir

SERMAYENİN ADALETİ

Türkiye’de Emek ve Sosyal Politika

Gamze Yücesan-Özdemir, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, University of Reading ve University of Sussex üniversitelerinde öğrenim gördü. Emek çalışmaları olarak adlandırılabilir bir alanda çalışmalar yapıyor.

Ali Murat Özdemir, 1968 Ankara doğumlu. Çeşitli şirketler ve bürolarda avukat, en sonuncusu halen üyesi bulunduğu Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü olmak üzere, farklı okullarda da eğitim elemanı olarak çalıştı. Çeşitli makale ve tezden müteşekkil çalışmaları siyaset felsefesi, sosyal politika ve hukuka sosyolojik yaklaşım başlıkları altına yerleştirilebilir.

Sermayenin Adaleti

©Dipnot Yayınları

ISBN:978-975-9051-??-?

Dipnot Yayınları

1. Baskı 2008 / Ankara

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

GMK Bulvarı No 83/32 Maltepe / Ankara

Dipnot Yayınları

Selânik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 4192932 / Faks: (0 312) 4192532

e-posta: dipnotkitavebi@yahoo.com

Güneş Ada'ya...

ÖNSÖZ

Metni oluşturan çalışmalar uzunca bir öğrenmek öğretmek ve yine öğrenmek süreci içerisinde ortaya çıktılar. Bu süreç salt entelektüel kaygılardan müteşekkil olmadığı gibi salt akademik pratiğe de yaslamadı sırtını. Ve -cürmümüz ölçüsünde-kaygılarımızla pratiklerimizi bitştiren bu süreçte yoldaşlarımız, hocalarımız, öğrencilerimiz, dostlarımız, ailemiz ve bu kitabı yayına hazırlayanlar doğrudan ya da dolaylı katkılar koydular. Hepsi sağ olsun. Hepsine borçluyuz.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....9

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEK SÜRECİNİN ÖRGÜTLENMESİ 19

Emek Süreci Teorisi ve Türkiye’de Emek Süreci Çalışmaları..... 20

Türkiye’de Neoliberal Sosyal Politika ve Üretimin Siyaseti 47

İKİNCİ BÖLÜM

BİR BASKI ARACI OLARAK EMEK PİYASASI..... 63

Uluslararası İşbölümünde Türkiye:

Sanayileşme Politikaları ve Emek Denetim Mekanizmaları..... 64

Türkiye’de Neoliberal Dönemde Toplumsal Düzenleme:

Yeni İş Sözleşmeleri ve Emek Esnekliği 84

Türkiye’de Endemik ve Kronik Güvensizlikle Yaşamak:

Emek Piyasasının Analizi 112

Türkiye’de Enformel Emek Piyasasını Tekrar Düşünmek..... 128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKANIN DÖNÜŞÜMÜ 147

Türkiye’de Sosyal Güvenlik, Devlet ve Reformlar 148

Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Derin

Dönüşümü: Farklı “Birey” Tahayülleri..... 168

Türkiye’de Sağlıkın Ekonomi Politikası: Sağlık Hizmetlerinde

Metalaşma Süreci..... 184

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Tablo 2. Emek Piyasası Göstergeleri

Tablo 3. İstihdamın İşteki Duruma Göre Dağılımı

Tablo 4. Eğitim Durumuna Göre İstihdamın Dağılımı

Tablo 5. Kadın Emeginin İşgücüne Katılımı

Tablo 6. Kadın İstihdamının İşteki Duruma Göre Dağılımı

Tablo 7. Eğitim Düzeyine Göre Kadın İstihdamının Dağılımı

Tablo 8. Sendikalaşma Oranları

Tablo 9. Sivil İstihdam ve Aktif Sigortalı Nüfus

Tablo 10. Türkiye Nüfusu

Tablo 11. İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdamın Dağılımı

Tablo 12. Yaş Grubu, Cinsiyet ve Yerleşim Yeri Göre Sivil Nüfus

Tablo 13. Yaş Grubu, Cinsiyet ve Çalışma Durumuna Göre Çocuklar

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DB	Dünya Bankası (World Bank)
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GATT	General Agreement on Trade and Tariffs (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması)
GATS	General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	International Labour Organisation
IMF	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
IPEC	International Programme on the Elimination of Child Labour (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı)
MESS	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
NGO	Non-Governmental Organisation (Hükümet Dışı Örgütler)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OSD	Otomotiv Sanayicileri Derneği
TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması)
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNDP	United Nations Development Program (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

UNESCO United Nations Education, Science and Culture
Organisation
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)

TOBB Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği

TİSK Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

YSÜ Yeni Sanayileşen Ülkeler

GİRİŞ

Bu kitap, bugünlerde, siyasette ve dahi akademide pek de itibar görmeyen bir toplumsal sınıfı, emeği, pek de itibar görmeyen bir coğrafyada, az gelişmiş bir ülkede, Türkiye’de ve pek de itibar görmeyen bir yöntemle, ekonomi politik yöntemle incelemeyi amaçlamaktadır.

İlk olarak, bu kitap, ekonomi politik bir yaklaşımı benimsemektedir. Ekonomi politik, üretimi, bu eylemi mümkün kılan bütün düzenlemelerle¹ ve bu eylemi mümkün kılan bütün düşünme kalıpları ve kavramlarla² birlikte anlayabilmek/ açıklayabilmek için yapılan çalışmaları ve bu çalışmaları mümkün kılan teoriyi ve metodolojiyi, bir bütün olarak, kapsar. Ekonomi politik deyince, öyleyse, hem bir metodolojiden hem bu metodolojinin varlığını da uygulamasını da mümkün kılan –ve çoğu kez kendisini açıkça ifade etmeyen- bir siyaset felsefesinden, hem de bu metodolojiden ayrı ama onunla ilişkili bir teoriden bahsetmekteyiz. Ekonomi politiğin anlamlandırılmasında, bu metodolojik, siyaset felsefesi içeren ve teorik olan duruşunun

¹ Bu noktada, düzenleme terimi üzerinde durmakta fayda var. Bu terimi kullanırken Düzenleme Okulu’nu takip ediyor, düzenleme terimini geniş anlamıyla kullanıyoruz. Buna göre, dar anlamıyla, düzenleme, ekonominin yalnızca ya da ağırlıklı olarak hukuk ve devlet tarafından yönetildiği öngörüsünü içermektedir (Boyer 1990:20-21; 2002a). Düzenleme Okulu ise, aksine, iktisadi faaliyet ve davranışın düzenliliklerini ararken, sosyalin geniş bir alanında işleyen iktisadi ve gayri iktisadi mekanizmalarına başvurmaktadır. Bu surette, bu mekanizmaların karşılıklı etkileşimleri içerisinde sermaye ilişkisini nasıl normalize ettiklerini ve birikimin, krizler tarafından dolaymlanan çatışmalı sürecine nasıl rehberlik ettiklerini göstermektedirler (Jessop ve Sum, 2006:15).

² Bu düşünme kalıpları ve kavramların kendileri de bir tarihsel/toplumsal üründür.

yanı sıra ekonomi politiğın siyasal pratiklerle olan ilişkisi de 6nemlidir. Ekonomi politiğın temel ekseni, insanların, s6reçlerin ve Şeylerin içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler ve belirli sınıfların bu toplumsal ilişkiler 6zerindeki denetimidir. Ekonomi politik için denetim ve m6cadelenin incelenmesi tanımını getirenler, bu bağlamda, haklıdırlar.

Ekonomi politik yaklaşım, toplumsal gerçekliği, zaman içinde geriye ve ileriye bağlantılı dinamik bir olgu olarak değerlendiren *tarihsel bir bakış açısını* benimser. Tarihsel yaklaşımı benimsediği 6l6de bilimler, gerçekliğin çok katmanlı, çelişkiler içeren ve s6rekli değişime tabi boyutunu araştırma nesnesi haline getirebilirler. Tarihsel yaklaşımların toplumu incelerken, 6zne dışı belirleyicilere ve yapılara yaptığı vurgu belirleyicidir. Tarihsel yaklaşımların vurgu yaptığı 6zne dışı belirleyiciler ve yapılar ise g6zleme ancak dolaylı olarak imkan verirler. 6te yandan, tarihsel olmayan/statik yaklaşımlar, toplumsal gerçekliği onun g6r6n6r veçhesi 6zerinden araştırır ve gerçekliğin çok katmanlı, çelişkiler içeren ve s6rekli değişime tabi boyutunu araştırma nesnesi haline getirmezler. Bu bağlamda, 6retim ilişkileri –ilişkiler g6r6n6r ve 6l6lebilir olmadığı 6l6de- tarihsel olmayan/statik yaklaşımlar tarafından teorik çabalara dahil edilmezler. Tarihsel olmayan/statik yaklaşımlara g6re, toplumu anlamaya çalışanlar için insan 6znelerin somut eylemleri dışında bir yol g6sterici yoktur. Dolayısıyla, toplumu y6nlendiren nesnel yasalar bulunmamaktadır. Ayrıca, eylemler de zorunluktan ziyade olumsuzluk çerçevesinde tanımlanmaları gereken dışavurumlar haline gelmektedirler. Tarihsel olmayan/statik yaklaşım, topluluk ve toplumların tasvir ederken, iktisadi faaliyeti, değerim alanı 6zerinden araştırmaya odaklanmaktadır. Tarihsel olmayan/statik yaklaşımı oluşturan farklı teorilerin dayandığı metodolojilere g6re, b6t6n toplumlar maddi ya da maddi olmayan malların dolaşımı ve dağıtımını esasına g6re 6rg6tlenirler. Belirtmeliyiz ki; malların dolaşım ve dağıtımına verilen bu 6nem, toplumsalı esas inşa eden 6retim anının g6z ardı edilmesidir.

Tarihsel yaklaşım, bu sayılanların tam karşısında yer alır. Tarihsel yaklaşıma g6re, toplumu anlamaya çalışanlar için, insan 6znelerin somut eylemleri dışında bir yol g6sterici vardır:

toplumsal ilişkiler. Toplumsal ilişkiler, her zaman için, belirli tarihsel koşullarla anlamlı ve mümkün olan üretim etkinliği ekseninde şekillenirler. Tarihsel yaklaşım, hem nesnel toplumsal ilişkilerin incelenmesini, hem de toplumsal faaliyetin anlam bulabileceği yapısal sınırların anlaşılabilmesini mümkün kılar. Dolayısıyla, tarihsel yaklaşım, yapısal sınırlar içinde toplumsal faaliyetin olumsuzluklarının kavranabilmesini de olanaklı kılar. Bir başka deyişle, tarihsel yaklaşım, olumsuzlukları anlamlandıran/açıklayan yapısal sınırları ortaya çıkarmayı sağlayan teorik araçlardan birisidir.

Ekonomi politik yaklaşım, toplumsal gerçekliği, tek bir bilim dalının açıklayamayacağı kadar geniş ve karmaşık bir bütünlük olarak değerlendirir ve toplumsal gerçekliğin *toplumsal bütünlük* içinde anlaşılabilmesini savunur. Ekonomi politik yaklaşım, sosyal bilimlere dayatılan disiplinler arası bölünmeyi, en azından bu bölünmenin “uzmanlaşma” başlığı altında aldığı güncel görünümünü reddeder. Ekonomi politik yaklaşım, sosyal bilimlerdeki ayrımları teorik/pratik ya da kafa emeği/kol emeği ayrımlarının diğer güncel veçheleri ile birlikte reddeder. Ekonomi politik yaklaşım, toplumsal gerçekliği var eden çok katmanlı iktisadi ve siyasal yapıların ve bu yapıları oluşturan ilişkilerin birlikte analizini hedefler. Ekonomi politik yaklaşım, şizofrenik anlamda birbirinden ayrılmış farklı disiplinlerin toplumsal gerçekliği açıklamasının imkansızlığını kabul eder.

Ekonomi politik yaklaşımı benimseyerek gelişen teori, *ahlaki bir duruşa* sahip olmalıdır. Doğru tarafta yer alma iddiasını içerir. Toplumda demokrasi, eşitlik ve adalet gibi değerlerin savunucusudur. Anılan iddia ille de normla olguyu birbirine karıştırmak anlamına gelmez zira son noktada ahlaki bir tercihe dayanmayan bir temel önerme (*postulat*) düşünülemez. Bu noktada, ekonomi politik yaklaşımı benimseyerek gelişen teoriler, esas olarak, sosyal bilimlerde egemen yaklaşımların “nesnellik” iddiası ile -ama post-yapısalcılıktan farklı bir üslupla hesaplaşmak durumunda kalırlar. Pozitivizmde, bilim “gerçekler”le ilgilenir; diğer bir deyişle, değerlerden arınmıştır ve “nesneldir”. Bilim “olanı”, “görüneni”, “gözlemleneni” açıklar. “Olması gerekenler” ve “nedensellikler” felsefi/ideolojik ya da metafizikselidir. Pozitivist epistemoloji ve metodoloji, *ancient*

regime'in metafizik düşüncesine karşı "bilimselliği", yalnızca gözlemlenebilir olanın açıklamasıyla sınırlandırır. Pozitivizm, şeylerin nasıl olduğunu betimleyerek "gerçekler"e ulaşıldığını ve şeylerin ardındaki nedensel süreçlerin ise "değer-yüklü", felsefi ve/veya ideolojik olduğunu söyler. Bunu söylemekle görünmez olanı, toplumsal ilişkiler dünyasını, daha en başından, inceleme konusu yapmaktan kaçınır. Bir örnek vermek gerekirse, ege-men metodoloji içerisinde yoksulluk olgusunun, "bu yoksullar ne yer, ne giyer, ne okur?" gibi sorular bağlamında ele alınması mümkündür. Anılan sorular, daha en başından, bilimsel tahay-yülde, ötekileştirilmiş, nesneleştirilmiş ve ötelere bir yerlere yerleştirilmiş bir insan kümesi inşa eder. Tıpkı yeni keşfedilmiş bir ülkenin ("bahtsız bir koloninin" diye de okunabilir) habitata-tını inceleyen bir doğa bilimcinin özeni ve nesneliliği içerisinde, bu yoksulların bir takım özellikleri incelenebilir. Nesnel sonuç-lar, bize yoksulların yoksulluklarının onların tembellikleri, iş bilmezlikleri ve cahillikleri ile bağlantılı olduğunu gösterebilir. Bu soruları soran olmasa da, yanıtları arayan bilim adamının ideolojik duruşu ve siyasi yapılanışı önemli değildir. Belirli ista-tistiksel yöntemler, öznel sapmaları büyük bir oranda engelle-yebileceklerdir. Böyle midir?

Pozitivizmin belirli bir ölçüde hakkını vermek doğru olsa da bizce incelenmesi gereken, bir olgu olarak yoksulluk değil; be-lirli toplumsal ilişkiler setinin yapısal etkisi olarak yoksulluktur. Eğitime, sağlığa, kariyere erişme ya da erişememe "seçenekleri" ancak, daha en başından, yoksulluk çeken insanların kendileri-ni saran (yoksullukları ile dahil oldukları) toplumsal ilişkiler se-ti içerisindeki konumları bilinebilirse anlamlı bir şekilde ele alınabilir. Emek pazarının neresindedir bu insanlar? Çalışan yoksullar kategorisinde midirler yoksa piyasada geçerli üretim normları dahilinde "satabilecek" emekleri olmayan insanlar-dan mıdır? Bedenleri klientalistik (*clientalistic*) ilişkilerin dayanağı olarak hangi güç ilişkilerine tahvil edilecektir ve anı-lan güç borsasının simsarı olabilmek için hangi özelliklere sa-hip olmak gerekir? Bir ekonomide mevcut emek piyasası, bu toplum içerisinde belirli standartlarda yaşam sürebilme olasılı-ğının ("çalışırım elmamı kızartırım" imkanının) sınırlarını verir. O emek piyasası, kendisini oluşturan işlemlere konu olan insan-

ların büyük kısmının yaşadığı ülkenin uluslararası işbölümü içerisindeki yeri ile anlaşılabilir. Bu yer, ilgili ülkenin sermayesi içerisindeki hegemonik fraksiyonun birikim stratejileri üretme kapasitesi ile bir şekilde bağlantılıdır. Birikim stratejileri dediğimiz politika setleri ise emeğin örgütlenme düzeyi ve kendini tasavvur ediş biçimiyle alakalıdır. Yoksulluğun, bütün bunlardan ayrı bir hesabı ve tasviri mümkün müdür? Şüphesiz yoksulluğun ve yoksunluğun başka boyutları vardır. Ancak, bu farklı boyutlar, üretim ilişkilerini eksene koyan açılımlar içerisinde anlamlandırılmalıdırlar. Aksi takdirde, düzeysiz bir çoğulculuğun mazereti olmanın ötesine geçemezler.

Ekonomi politik yaklaşımı benimseyerek gelişen teori, dünyayı açıklama ve anlama bilgisi kadar onu *değiştirme mücadelesini* de içerir. Bilginin üretimi, maddi dünyayı dönüştürmeli ve maddi dünyadaki dönüşümler de bilginin üretimini dönüştürmelidir. Dolayısıyla, emeğe ekonomi politik bir yaklaşım, üretim noktasından yola çıkar. Emekçiler fabrikada yalnızca hammaddeleri yararlı şeylere dönüştürmekle kalmazlar; aynı zamanda yönetimle ve birbirleriyle olan toplumsal ilişkileri üretirler. Dolayısıyla, fabrika yalnızca malların değil siyasetin, siyasi aygıtların ve toplumsal ilişkilerin üretildiği ve yeniden üretildiği bir alandır. Fabrika ve içinde barındırdığı toplumsal ilişkiler, dışarıdaki siyasetten ve devlet yapısından ayrı olarak incelenemez. Kapitalizm ekonomik olanla siyasi olanı ayırır. Liberal kapitalizmin ideolojik dünyasının bir yüzü olan bu ayırım, bir ölçüde, bazı Marksist teorilerde de, ayrı ayrı bir yanda emek süreci analizinin, diğer yanda ise devlet ve siyaset analizinin yapılması olarak nüksetmiştir (Burawoy, 1981). Bu çalışmanın temel hareket noktası da, emeğe dair toplumsal gerçekliği, kapitalist fabrikada üretilen ve yeniden üretilen toplumsal ilişkileri, dışarıdaki devletin bu ilişkileri kuşatan, sınırlayan ve belirleyen yapısı içinde anlamlandırmaktır.

İkinci olarak, bu kitap, Türkiye’de emeğin hikayesinin, kapitalizmin küresel boyutu göz ardı edilerek yazılamayacağını savlamaktadır. Emek-sermaye ilişkisinin küresel boyutlarını teorik hesaba katmak, değer teorisine, emek-sermaye karşılığına, uluslararası ölçekte sermaye birikimine, dolayısıyla sermayeye, emeğe, değere ve toplumsal üretim ilişkilerine gönderme yap-

mak demektir. Ayrıca, küresel kolektif emeğin ve ürünlerinin çeşitli ülkeler arasında eşitsiz dağılımının ardındaki dinamikleri irdeleme yükümlülüğünü kabullenmek demektir. Kapitalizmin hem küresel hem de yerel boyutlarının incelenmesi için gerekli olan uluslararası işbölümü kavramı, ilk olarak, merkez kapitalist ülkelerle çevre kapitalist ülkeler arasındaki eşitsiz güç ilişkileri merkeze alınarak işlevselleştirilebilir (Özdemir, 2006). Bunun yanı sıra, uluslararası işbölümü kavramı, ele alınan çevre toplumsal formasyonun diğer çevre ülkeler karşısında yerini saptamak için kullanılabilir. Çevre diye adlandırığımız ülkeler setini oluşturan ülkeler, uluslararası üretken sermaye ile eklenme biçimlerine göre daha farklı kategorilere ayrılabilir. Şöyle ki; çevre ülkeler içerisinde ucuz emek ihracatçısı olarak katılan ülkeler bir yanda, ülkelerindeki emeği uluslararası ölçekte rekabet edebilir ucuzluğa getirememiş ülkeler diğer yanda, ikili bir grup yapmak mümkün görünmektedir.³ Kitap boyunca biz, Türkiye'yi birinci gruba doğru seğırtmekte sürekli tereddütler gösteren bir ikinci grup ülke elemanı olarak görmeyi getireceği teorik kazanımlar üzerinde bir takım saptamalar yapmaktan kaçınmadık. Bu gruplama, ilgili çevre toplumsal formasyonun bütün özelliklerinin dökümünü veren ideal bir model/tip üretmez, ancak bu iki gruptaki ülkelerin küresel bir sistem olarak kapitalist dünya ekonomisi ile ilişkilerini anlamakta esaslı ipuçları sunabilir. Böyle bir çaba, hiçbir şey yapmasa, egemen paradigma tarafından, toplumsal varoluşlarının ilişkisel boyutlarının tümü göz ardı ederek, neoklasik iktisadın, çoğulcu siyaset biliminin ve realist uluslararası ilişkiler teorilerinin tarihsizleştirdiği ve şeyleştirdiği çevre ülkeler adına farklı bir hikayenin olasılığını bir kez daha hatırlatmakla bir şeyler yapmaktadır.

Üçüncü olarak, bu kitabın temel amacı, toplumsal yaşamın her alanından ve dahi ülkenin akademisinden hızla dışlanan emeği tartışmanın merkezine çekmedir. Bugün artık emek toplum adına serbest piyasa düzenine müdahale edemediği gibi, mevcut düzeyi içerisinde bile eylemliliğinin meşruiyetini savu-

³ Bu sınıflandırmada, küresel ölçekte bakıldığında dünya pazarlarına sunacağı hiçbir şey kalmamış ülkeler dışarıda bırakılmıştır.

namaz hale getirilmiştir. Emek cephesinin toplum adına bir takım hakkı savunabilmesini mümkün kılan şey kolektif hak kavramının toplumsal meşruiyetidir. Her türlü hakkın ve özellikle de sosyal güvenlik hakkının çeşitli veçhelerinin piyasa terimleri ile ifade edilmeye başlanmış olması işte bu nedenle emek cephesi üzerine başlı başına bir saldırı teşkil etmektedir. Emeklilik hakkı, bir emeklilik şirketinin ürün yelpazesinde yer aldığı anda, bu emeklilik şirketi ile emekçi arasında bireysel bir sözleşmenin konusuna dönüştüğünde, emekliliğinizi satın aldığınızı sandığınız anda, bir kolektivitenin parçası olarak toplum adına serbest piyasa düzenine karşı bir müdahalede bulunma hakkınızdan da vazgeçmektesinizdir. Bu vazgeçiş olası kılan yapısal koşulların kümülatif etkisini, emeğin anayasal kuruluştan dışlanması olarak adlandırmak mümkündür.

Emeği tartışmanın merkezine alırken, bu kitabın en ciddi eksikliği, kuşkusuz, emeğin direniş, mücadele, boyun eğme ya da rıza gibi süreci kısıtlayan, sınırlayan ve/veya yeniden üreten gücünün tartışma dışında bırakmış olmasıdır. Oysaki emek sadece soyut emek kabilinden yapılan değer hesaplarının ötesinde potansiyelleri ve şimdiki zamanı ile özgül bir toplumsal varoluş üretebilir. Bu varoluş, yokluğunda bile etkindir. Muktedirlerin zihninde “acaba” sorusu olarak her zaman mevcuttur. Onun gülüşüne direniş, azabına sömürü, gazabına da devrim denilebilir, bazen.

Bu kitap, yazarların ikibinli yıllarda yaptıkları yayınların genişletilmesi sonucunda oluşmuştur. Kitapta, emek üzerine belirli teorik duruş noktaları içerisinden kendilerini ifade eden toplam dokuz yazıdan, dördü Türkçe’de ilk kez yayımlanmaktadır.⁴ Emeğe ekonomi politik yaklaşım iki yoldan ilerleyebilir.

⁴ Bu kitapta yazarlar tarafından gözden geçirilmiş ve genişletilmiş makalelerin ilk versiyonları şu kaynaklarda yer almaktadır:

Yücesan-Özdemir, G. “Emek Süreci Teorisi ve Türkiye’de Emek Süreci Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum*, ed. A. A. Dikmen, İmaj Yayıncılık, Ankara, 433-471, (2002).

Yücesan-Özdemir, G. “Neoliberal Social Policy and Production Politics in Turkey,” *Turkish Studies*, 4(3), 178-199 (2003).

Özdemir, A.M. “Failing to Join the Block of NICs: International Division of Labour, Industrial Structure and the Changing Conditions of the

Birinci yol, emek-sermaye ilişkisinin artı-değerde yarattığı artışa ve/veya bu artıştaki duraksamalara ve krizlere ağırlık vererek ilerleyebilir. İkinci yol ise, kolektif toplumsal üretkenliğin müsebbibinin, yani emeğin, kendi ekseninde geliştirdiği örgütlülüğe ve emeğin direniş, mücadele, boyun eğme ya da rıza gibi süreci kısıtlayan, sınırlayan ve/veya yeniden üreten gücüne ağırlık vererek ilerleyebilir. Elinizdeki çalışmalar toplamı, birinci yoldan gitmektedir. Her ne kadar, birinci yol, bir tercihten ziyade küresel ölçekteki bir eğilimin ve bu eğilimi oluşturan yapısal koşulların ürünü olsa da, yazarların ikinci yolun saygınlığı üzerine söyleyebilecek hiçbir olumsuz sözleri bulunmamaktadır. Aksine, ikinci yol, emeğin, eğitim, çocuk yetiştirme, sağlık, barınma gibi etkinlikleri, daha iyi bir toplum mücadelesinin asli öğeleri olarak kabul ederek geliştirdiği örgütlülüğün ve direniş, boyun eğme ya da rıza sarkacında geliştirdiği karşı-hegemonik söyleminin incelenmesidir. Kitabın ismi, “*Sermayenin Adaleti*” de, aslında bu ikinci yolun kendisini var edebilmesi için, açıklanması/ anlamlandırılması gerekli olan sermaye stratejileri toplamının kümülatif etkisini ifade etmektedir: “*Sermayenin Adaleti*”, emeğin sefaletidir zira. Dolayısıyla, seçilmemiş gibi gözükse de ikinci yolun varolabilmesini amaçlayan bir yoldur, bu kitabın seçtiği yol.

Reproduction of Working Class in Turkey”, *South East Europe Review*, 7(4), 41- 54 (2004).

Yücesan-Özdemir, G. and Özdemir, A. M. “Social Regulation under Neoliberalism: New Forms of Labour Contract and Labour Flexibility in Turkey” *South East Europe Review*, 8(3), 63-78 (2005).

Özdemir, A.M. and Yücesan-Özdemir, G. “Living in Endemic Insecurity: An Analysis of Turkey’s Labour Market in the 2000s”, *South East Europe Review*, 7(2), 33-42 (2004).

Özdemir, A. M., Erel, D. and Yücesan-Özdemir, G. “Rethinking Informal Labour Market in Turkey: A Possible Politics for Unions”, *South East Europe Review*, 7(3), 33-42 (2004).

Yücesan-Özdemir, G. ve Özdemir, A. M. “Türkiye’de Devletin Değişen Rolü ve Sosyal Güvenlik Reformu”, *Toplum ve Hekim*, 20(2), 134-142 (2005).

Özdemir, A. M. ve G. Yücesan-Özdemir, “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Derin Dönüşümü: Farklı ‘Birey’ Tahayyülleri”, *İktisat Dergisi* (2006).

Özdemir, A. M., “Sağlığın Ekonomi Politikası: Sağlık Hizmetlerinde Meta-laşma Süreci Üzerine Bir Deneme”, *Ekonomik Yaklaşım*, 16 (56), (2005).

Bu kitap emek çalışmaları adıyla anılabilecek bir çalışma alanına aittir. Emek çalışmaları, kendisi bir alan olmaktan ziyade, siyaset biliminden sosyolojiye, hukuktan sosyal politika-ya, iktisattan antropolojiye, farklı alanları yatay kesen bir hat üzerinde konumlanmış farklı uğraşlara/katkılara verilebilecek uygun isimlerden birisidir. Bu hattın içerisinde en uzun mesafe katettiği toprak hiç kuşkusuz sosyal politikanın toprağıdır. Ancak hiçbir alan yoktur ki, tek başına, emek-sermaye ilişkilerinin irdelendiği hattı bütünü ile içerebilsin. Bu uzun hatta ilerleyenlerin, bilindiğini önvarsayarak ya hiç değinmedikleri ya da referans vermek suretiyle geçtikleri bir kavramlar dizininden bahsetmek mümkündür. İşte elinizdeki çalışmayı oluşturan makalelerin seçilmesinde temel kriterlerden birisinin de, makalelerin, kavramların yeniden düşünülmesi sürecinde içerdikleri potansiyelde yattığı söylenilebilir.

Kitabın üç bölümü bulunmaktadır: “*Emek Sürecinin Örgütlenmesi*”, “*Bir Baskı Aracı Olarak Emek Piyasası*” ve “*Sosyal Politikanın Dönüşümü*”. “*Emek Sürecinin Örgütlenmesi*” adını taşıyan birinci bölüm, Türkiye’de son dönem emek süreci örgütlenmesini ve emek süreci örgütlenmesi üzerine yapılan çalışmaları merkeze almıştır. Emeğe dair tartışmanın da emek sürecinden başlaması anlamlıdır. Marx’ta, emek sürecinin, kapitalizmin tahlilinin ve sınıf mücadelesinin başlangıç noktası olarak düşünülmesinin en önemli nedeni, emek sürecinin, artı-değer üretiminin ve aynı zamanda egemenlik ilişkilerinin de başlangıcını oluşturmasıdır. Bütün toplumsal formasyonlardan bağımsız olarak düşünüldüğünde, emek süreci, insan ile doğa arasında bir ilişkidir. En soyut şekliyle, kullanım değerleri üretmeye yönelik amaçlı etkinliklerdir. Emek süreci kapitalist doğaya sahip olduğunda ise, emek süreci artı-değer üretme süreci (değerleme süreci) ile birlikte bir bütün oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, kapitalist emek sürecinde, işçi kullandığı üretim araçlarından tümüyle koparılmış olarak kapitalistin denetiminde çalışmakta ve artı-değer üretmektedir. Marx için artı-değer üretimi, yalnızca sermayenin karının kaynağını değil, aynı zamanda acımasız egemenlik mantığını da içermektedir. Dolayısıyla, emek süreci, yalnızca üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin alanı içermez, aynı zamanda siyasal süreçleri de içerir.

“*Bir Baskı Aracı Olarak Emek Piyasası*” adını taşıyan ikinci bölümde, Türkiye emek piyasası, yapısı, işleyişi, içerdikleri ve dışladıkları ile merkeze alınmıştır. Emeğe dair bir tartışmanın, sermayenin tüm döngüsü içine yerleştirilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, emeğe dair tartışmanın, yalnızca artı-değerin üretildiği fabrikayı değil, emek-gücünün fabrikaya gelmeden bulunduğu emek piyasasındaki konumunu ve satışını içermesi gerekmektedir.

“*Sosyal Politikanın Dönüşümü*” adını taşıyan son bölüm, Türkiye’de sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal politikanın temel alanlarındaki dönüşümü içermektedir. Emeğe dair tartışmanın temel unsurları, emek sürecinin örgütlenmesi ve emek piyasasının ardından, emek ve devlet ilişkileri ve emek gücünün yeniden üretim koşullarıdır. Sosyal politikadaki dönüşüm, devletin, sosyal politikalarla, emek gücünün yeniden üretim koşullarını kuşatması, sınırlandırması ve belirlemesidir.

Son olarak, tüm dünyada ve Türkiye’de emek, hikayelerden, şiirlerden, iş hukukundan, filmlerden ve toplumsal yaşamın her alanından dışlandığı gibi -maliyet unsuru ya da ceza hukuku çalışmalarına konu olmanın haricinde- akademiden de dışlanmaktadır. Biz bu dışlanma sürecini geriye döndürebileceğimizi düşünmüyoruz. Ama, inadına, buradayız.